

Gregoriansk sång i svensk gudstjänst

Historiska och aktuella perspektiv

SVERKER JULLANDER

I förordet till samlingen *Gregorianska melodier i form af orgelstycken* (1911; förordet daterat november 1910) motiverar tonsättaren och kyrkomusikern Otto Olsson (1879–1964) varför han väljer att basera orgelmusik på gregorianska teman.¹ Han redogör för svårigheterna att, rytmiskt och tonalt, infoga gregorianiken i mer konventionell musikalisk notation utan att dess speciella ”bouquet” går förlorad, men kommer till sist fram till att det ändå är värt riskerna, ”[ty] om försöket lyckas, om man uppnår målet att genomföra den valda *cantus firmus* på ett behärskadt, värdigt och med dess karaktär öfverensstämmande sätt, med på samma gång musikalisk rikedom och konstnärlig enkelhet, då har man ock en garanti för att det på detta sätt åstadkomna arbetet verkligen är *kyrkomusik* och ingenting annat.”²

Olssons text speglar en grundsyn som i olika varianter återfinns i mycket av det som under 1900-talet och därefter har sagts och skrivits om gregoriansk sång och som också har satt sin prägel på notutgåvor och gudstjänstpraxis. I den gregorianska sången förnims en speciell estetisk dimension av samtidig rikedom och enkelhet, vartill kommer den liturgiska dimensionen, föreningen av sång och bön, som gör identifikationen självklar, till och med när texten av många inte förstås (som i sång på latin) eller inte kan höras (som i Olssons orgelmusik): detta är ”kyrkomusik och ingenting annat”.

Denna artikel behandlar gregoriansk sång i Sverige, i första hand i Svenska kyrkan, med utgångspunkt framför allt i publicerat materi-

¹ Se vidare Jullander 1997, s. 55–58.

² Olsson 1911, s. [2].

al.³ I den första delen ges en historisk översikt med början i 1897 års mässmusik, i den andra några reflektioner om läget i dag och möjlig framtida utveckling. I var och en av delarna behandlas mässan, inklusive psalmer, och tidegården i separata avsnitt.

Historia

Mässan

År 1897 var ett historiskt betydelsefullt år för svensk gudstjänstmusik. Med *Musiken till svenska mässan*, musikbilagan till 1894 års kyrkohandbok, hade den långvariga torrtiden för svensk liturgisk musik nått sitt slut. Den av konungen utsedda kommittén under ordförandeskap av tonsättaren och förre ecklesiastikministern Gunnar Wennerberg (1817–1901) hade åstadkommit en volym med en unik rikedom av melodier och satser för mässan. Boken var resultatet av ett omfattande studium av ett stort antal äldre och nyare källor men innehöll också kompositioner av kommitténs medlemmar. I den utförliga inledningen betonas att man i första hand sökt sig till den lutherska kyrkans, i synnerhet Svenska kyrkans, egen äldre tradition. Samtidigt framhålls denna traditions samband med arvet från medeltiden och den gregorianska sången, och texten innehåller också en redogörelse för den gregorianska sångens huvudformer. Melodier av medeltida ursprung finns med, dock oftast anpassade till taktartsbunden rytm och dur-moll-tonalitet. Samtidigt finns även nykomposition i kyrkoton, så i en frygisk melodi till Fastetidens litania.⁴

Oberoende av förnyelsen av mässmusiken gjorde tonsättaren och musikforskaren Oscar Byström (1821–1909) under åren kring sekelskiftet en pionjärinsats då han utgav tre volymer med liturgiska sånger

---

³ Termen "gregoriansk sång" används här inte endast om "kärnrepertoaren" av antifoner, recitationsmodeller och responsorier (Ekenberg 1998, s. 12) utan även om senare tillkomna sånger i samma tradition, såsom sekvenser och hymner, liksom om adaptationer av det gregorianska melodimaterialet till andra språk, här i första hand svenska.

⁴ Denna melodi bibehölls i 1942 års mässbok och 1976 års gudstjänstordning, men togs inte med i 1986 års kyrkohandbok.

från svensk medeltida tradition.⁵ Utgåvorna är avsedda för framförande men knappast för liturgiskt bruk. Melodierna återges både i kvadratnotskrift och i modern notskrift – i den senare tidstypiskt intvingade i regelbundna taktarter och med godtycklig rytmisering – och texterna till de gregorianska melodierna är enbart på latin. I häftena från 1900 och 1903 (det sistnämnda omfattar även material från reformationstiden och några dalakoraler) har orgelackompanjemang tillfogats, såsom kunde förväntas av en ”praktisk” utgåva vid denna tid.⁶

I *Nya psalmer*, 1921 års tillägg till 1819 års psalmbok, intogs ett par större medeltida sånger, ”Te Deum” och sekvensen ”Dies irae”, båda med såväl latinsk som svensk text. I 1921 års koralbok⁷ har dessa sånger getts de traditionella gregorianska melodierna. ”Te Deum” återges utan taktart, med ett självständigt orgelackompanjemang som anges vara ”ad libitum”, medan ”Dies irae” har getts en traditionell fyrstämmig koralsats och noterats i jämn taktart. Dessa sånger är bland de mycket få i koralboken som getts föredragsbeteckningar: för ”Te Deum” anges ”Högtidligt, men med fritt föredrag”, medan anvisningen för ”Dies irae” inskränker sig till ”Ej långsamt”.

I 1937 års psalmbok och 1939 års koralbok bibehölls både ”Te Deum” och ”Dies irae”, dock förvisade till ett bihang, ”Hymner och sånger för särskilda gudstjänster” (nr 601–612). I bihanget ingår ytterligare gregorianskt material: två hymnmelodier⁸ och de tre nytestamentliga cantica (utan antifoner).⁹ I koralbokens huvuddel finns dessutom pingstsekvensen ”Veni sancte Spiritus” (nr 132, på svenska

---

5 Byström 1899; Byström 1900; Byström 1903.

6 Om Byström och hans arbete för den äldre kyrkosången, se Hedwall 2005.

7 I Koralnämnden som från 1916 arbetade med koralboken (som omfattade melodier till hela psalmboken, alltså inte bara till *Nya psalmer*) var Otto Olsson i sin egenskap av vice ordförande den drivande kraften. Ordförande var ärkebiskop Nathan Söderblom (1866–1931) och övriga medlemmar organisten Oscar Blom (1877–1930), Stockholm, och domkyrkoorganisten Ivar Widéen (1871–1951), Skara.

8 ”Pro pace et principe” (dels i fri taktart, dels i tretakt), samt, som alternativ till koralbokens ”ordinarie” melodi, ”Helige Fader, kom och var oss nära” (nr 28; i tidegården brukad till morgonhymnen ”Morgonens rodnad över bergen brinner”).

9 Dessa cantica ingick i 1695 års psalmbok men inte i 1819 års psalmbok.

och latin), som ingick i ordningen för prästvigning. Den tidigare ryt-
miseringen av de gregorianska melodierna har nu övergivits, vilket
framhålls i förordet, som för dessa melodier också ger en generell
föredragsanvisning: ”ett flytande sångsätt i hastigare tempo”.

Införlivandet av gregorianska melodier i koralboken förebådade
det stora genombrott för gregoriansk sång i det officiella gudstjänst-
materialet som kom med *Den svenska mässboken I* (1942), som innehöll
musik till huvudgudstjänsten. I mässordinariet dominerar nu äldre
melodier kraftigt, de flesta med gregorianskt ursprung; här kan näm-
nas Missa de angelis-melodin till det stora Laudamus.¹⁰ Melodierna
återges utan taktartsbeteckning. Den djärvaste nyheten var dock in-
förandet av ”gammalkyrkliga”, dvs. gregorianska, introitusmelodier.
Melodierna ersatte de nykomponerade inledande växelsånger för präst
och församling som infördes i 1897 års mässmusik och kompletterades
i *Missale för Svenska kyrkan*.¹¹ Av mässbokens anvisningar för utförande
av introitus framgår att man tänkte sig att som huvudalternativ bi-
behålla principen om växelsång mellan prästen och ”församlingen
jämte kören” även i antifonen, som alltså delas in i två delar, där den
första (prästens) är något kortare. De övriga alternativ som nämns
är ”kören ensam” – vilket i praktiken torde ha varit det vanligaste
– samt (inom parentes) läsning av prästen ensam.¹² Föredrags sättet
anges som ”jämmt och bundet, friskt och lättflytande, hellre raskt än
långsamt, dock utan allt jäktande.”¹³

Som alternativ till de gammalkyrkliga introitus infördes även ”kor-
alintroitus”. Dessa introitus hade samma text som de gammalkyrk-

---

10 Av de 22 melodierna var 14 av medeltida ursprung (några av dem dock
kraftigt förändrade) och sex från reformationstiden; endast två melodier var
av senare datum (båda från 1897 års mässmusik). Se Göransson 1994, s. 110. I
absoluta tal innebär detta något fler än 1897 års tio gregorianska ordinarieme-
lodier (eller tolv om två delvis gregorianska Sanctus-melodier medräknas), men
då skall beaktas att de gregorianska melodierna 1897 utgjorde en förhållandevis
liten andel av det totala antalet, 45.

11 *Missale för Svenska kyrkan* utkom med sin första upplaga 1914 (red. U. L. Ull-
man och John Morén). I den sista upplagan, utgiven 1936, ingår fem alternativa
melodier till var och en av de tio inledningsantifonierna, sammanlagt alltså inte
mindre än femtio melodier.

12 *Den svenska mässboken I*, s. 114.

13 *Den svenska mässboken I*, s. 228.

liga (introitustexterna ingick i evangelieboken och var alltså officiellt fastställda) och hade i likhet med dessa fri rytm utan taktindelning. Melodiskt byggde de, som namnet antyder, på evangeliska koralmelodier, närmare bestämt den för respektive högtidsdag i evangelieboken angivna ingångspsalmen, i några fall gradualpsalmen. I förordet till *Den svenska Mässboken I* framhåller kommittén¹⁴ (s. 5) att man ”ansett det vara oundgängligt att vid sidan av dessa gammalkyrkliga melodier framlägga en annan melodiserie”. Även om någon närmare motivering inte ges, kan man här ana en medvetenhet om att de gammalkyrkliga introitus kunde förväntas stöta på motstånd, något som också besannades; Göransson (1994, s. 110) talar rentav om ”protestaktioner”. Kommittén motiverar den valda lösningen med koralbaserade melodier dels med ”att någon egentlig nykomposition här icke borde ifrågakomma”, dels med att ”ett önskvärt musikaliskt sammanhang” (med de dessförinnan sjungna psalmerna) skulle komma till stånd.¹⁵ Koralintroitus funktion var enligt Göransson (1994, s. 110) att ”till en början [avleda] det värsta missnöjet med de gregorianska”. Kanske sågs de som en pedagogiskt motiverad övergångslösning, som skulle göra det möjligt för kör och församling att pröva på den ovana rytmgestaltningen (dock avsevärt mindre komplicerad än i de gregorianska melodierna) utan att samtidigt behöva kämpa med för dem okända melodityper; det framhålls i anvisningarna att församlingen ”[u]tan större svårighet torde . . . kunna deltaga i denna introitus”.¹⁶ Koralintroitus kom redan tidigt att av musikaliska skäl kritiseras hårt – Göransson (1976, s. 119) betecknar dem som ”en musikaliskt omöjlig hybrid” – och de torde i huvudsak ha kommit ur bruk långt före 1986 års kyrkohandbok, då de slutligen utmönstrades.

---

14 Den kommitté som utarbetat mässboken (för övrigt identisk med koralbokskommittén för 1939 års koralbok) bestod av kyrkomusikerna professor Oskar Lindberg, Stockholm (1887–1955), domkyrkoorganisten Henry Weman, Uppsala (1897–1992) och organisten David Wikander, Stockholm (1884–1955), under ordförandeskap av biskop Gustaf Aulén (1879–1977).

15 Frågan är dock om inte koralintroitus ändå är att betrakta som nykomposition; ingreppen i koralmelodierna är inte bara av rytmisk art, utan melodifraser varierar, upprepas, utelämnas och uppträder i annan ordningsföljd än i förlagan.

16 I de anvisningar som specifikt avser utförandet av gammalkyrkliga introitus talas endast om kören, inte om församlingen: *Den svenska mässboken I*, s. 229.

Av de gregorianska introitusmelodierna torde den flitigast brukade ha varit ”Sänd ditt ljus och din sanning”, speciellt avsedd att sjungas mellan skriftermålet och Kyrie i den nya varianten av högmässa, ”med infogat skriftermål”; den kom med tiden att på flera håll fungera även som församlingssång.¹⁷

Under 1960-talet utgavs ytterligare gregorianskt sångmaterial för mässan. Utökade möjligheter till prästerlig sång erbjöds genom musikbilagan till Arthur Adells *Gregorianik I* (1963); här fanns recitationsformler för epistel, evangelium, kollektbön, prefation och Fader vår.¹⁸ Med *Detta är brödet* (1967) berikades den gregorianska repertoaren med en i Sverige dittills knappast brukad genre, comuniosången.¹⁹

I företalet till 1968 års *Tillägg till Den svenska mässboken* konstaterar ledamöterna i kyrkomusiksektionen av Svenska kyrkans liturgiska nämnd bl.a.:²⁰

Det har – kanske till mångas förvåning – visat sig att den s.k. gregorianska musiken, som utgör den huvudsakliga delen av mässbokens innehåll, har haft en stor genomslagskraft. Körerna har i dessa melodier funnit ett rikt studie- och arbetsmaterial. Präster och kyrkomusiker har blivit alltmer förtrogna med det klassiska mässmusikstoffet. Församlingarna har steg för steg upptäckt att kyrkans traditionella sång ger röst också åt den nutida kyrkofromheten.

Uppmuntrade av det man såg som en framgång med införandet i 1942 års mässbok av bl.a. gregorianska ordinariemelodier utan den tidigare mer eller mindre godtyckliga rytmiseringen, ville man nu gå vidare. Det handlade om en utökning av antalet melodier men också om

---

17 Bolander 1995, s. 70

18 Bolander 1995, s. 56.

19 Bolander 1995, s. 56.

20 *Tillägg till Den svenska mässboken*, s. v. Författarna/ledamöterna är Pehr Edwall (1915–1996), Harald Göransson (1917–2004), Ragnar Holte (f. 1927), Jan Håkan Åberg (1916–2012) och Henry Weman. Tillägget utgör en reviderad version av ett försökshäfte, *Förslag till ny mässmusik*, utgivet 1964. (*Tillägg till Den svenska mässboken*, s. v.)

förändringar av melodiformerna till större likhet med ursprungsformernas melodiska rikedom.²¹ Förändringarna motiverades med nya resultat inom gregorianikforskningen, utökningen i första hand med det krav på omväxling som det allt tätare nattvardsfirandet medförde.

Samma år som mässbokstillägget utkom, 1968, tillsattes en ny kyrkohandbokskommitté där kyrkomusikalisk expertis ingick. Kommittén utkom i rask takt med ett antal försökshäften. Det sjätte häftet i serien, utgivet 1971, omfattade gammalkyrkliga introitus.²² I förhållande till 1942 års mässbok var förändringarna i notbilden påtagliga: orgelackompanjemanget slopades, likaså växelsången i antifonen, och föredragsbeteckningar i form av neumer (t.ex. quilisma) och bokstavstecken i anslutning till äldre handskrifter (t.ex. *c* för celeriter = snabbt) infördes. I det utförliga och instruktiva förordet framhölls särskilt att prästen inte skulle delta i introitussången. Därmed bröt man med det bruk av växelsång mellan präst och församling (kör) i gudstjänstens början som dominerat alltsedan 1897.

Det fortsatta arbetet i kyrkohandbokskommittén resulterade 1976 i ett fullständigt material för huvudgudstjänsten i tre band med den gemensamma titeln *Gudstjänstordning*. Det andra bandet, *Musik*, innehåller i huvudsak material från 1942 års mässbok och 1968 års mässbokstillägg. I anvisningarna framhålls dock att det material man tagit från tillägget ”ofta starkt förenklats”, en antydning om att man ansåg att restaureringsivern i tillägget gått för långt.²³

Parallellt med handbokskommittén arbetade 1969 års psalmkommitté. Redan i dess första publikation, ”försökshäftet” *71 psalmer och visor* (1971), är gregorianiken väl representerad; här finns tre hymnmelodier samt påsksekvensen ”Lovets offer” (”Victimae paschali laudes”).

---

21 Nykomposition av mässmusik förekommer inte i detta tillägg, men utgivarna förklarar sig vara medvetna om att sådan kommer att bli nödvändig, även om ”det klassiska arvet av mässmusik [alltid] kommer [...] att spela en central roll i vårt gudstjänstliv” (s. v).

22 Detta häfte bygger delvis på Liturgiska nämndens kyrkomusikaliska kommittés häfte *Ny mässmusik*, utgivet 1967. (*Material för försöksverksamheten. 6: Gammalkyrkliga intoitus*, s. 3.)

23 *Gudstjänstordning för Svenska kyrkan. 1976 års alternativ till Den svenska kyrkohandboken*, 2: *Musik*, s. 187.

I förslaget till psalmbokstillägg, *Psalmer och visor* (1975), ingår samtliga dessa melodier, därtill ytterligare tre hymner samt julsekvensen ”Låt oss sjunga” (”Laetabundus”) och antifonen ”Himlarnas drottning” (”Salve Regina”). I förordet nämns gregorianska melodier som exempel på ”svårare” melodier som i första hand är avsedda för kören och därför försetts med ”mer församlingsmässiga alternativmelodier”.²⁴ Sådana alternativmelodier ges i själva verket dock endast till två av de nio gregorianska melodierna (båda hymner); övriga hymnmelodier har uppenbarligen ansetts ”församlingsmässiga”. I *Psalmer och Visor* 76, resultatet av de omfattande förändringar i förslaget som gjordes av 1975 års kyrkomöte, finns åtta gregorianska melodier.²⁵ Ytterligare en hymnmelodi tillkom i det andra psalmbokstillägget, *Psalmer och visor* 82.²⁶ I de tre psalmböcker²⁷ som brukades till och med 1986 fanns därmed 17 olika gregorianska melodier: *Te Deum*, fyra sekvenser,²⁸ en antifon, tre psalmodier och åtta olika hymnmelodier.²⁹ Denna tioårsperiod är därmed en historisk höjdpunkt då det gäller förekomsten av gregoriansk sång i Svenska kyrkans psalmböcker.

Musiken till huvudgudstjänsten i 1986 års kyrkohandbok överensstämmer till största delen med 1976 års gudstjänstordning. Antalet serier minskades från fem till fyra, vilket dock i sig inte innebar någon förlust av melodialternativ. Antalet gregorianska melodier förblev oförändrat: två medeltida Sanctus-melodier för Fasteserien togs bort, men samtidigt infördes mer originaltrogna melodiformer till Fastetidens traditionella Sanctus- och Agnus Dei-melodier (Sv. ps.

²⁴ *Psalmer och visor. Tillägg till Den svenska psalmboken. Förslag avgivet av 1969 års psalmskommitté*, s. [5].

²⁵ Två hymner hade uteslutits (av textliga skäl), medan en hade tillkommit.

²⁶ Egentligen två hymner, en av dem dock till en melodi som också förekommer i *Psalmer och visor* 76.

²⁷ *Den svenska psalmboken* (1937), *Psalmer och visor* 76 och *Psalmer och visor* 82.

²⁸ ”Laetabundus” (jul), ”Victimae paschali laudes” (påsk), ”Veni Sancte Spiritus” (pingst) och ”Dies irae” (kyrkoårets slut). Av de för bruk i den katolska liturgin godkända sekvenserna saknades därmed endast ”Lauda Sion Salvatorem” och ”Stabat mater”.

²⁹ Missa de Angelis-melodin till ”Gloria/Laudamus”, som förutom i 1939 års koralbok även ingår i 1942 års mässbok, är inte medräknad. En hymnmelodi förekom (till olika texter) både i avdelningen ”Hymner och sånger för särskilda gudstjänster” i 1939 års koralbok och i *Psalmer och visor* 76.

698:3, 699:3). Gregorianska introitus intogs, utan större förändringar i förhållande till 1976 års gudstjänstordning, i en särskild volym, *Den svenska kyrkohandboken, Musik, Körutgåva* (1990).

Den samtidigt med kyrkohandboken antagna 1986 års psalmbok innehåller, utöver den särskilda avdelningen med mässans melodier (nr 695–700), elva gregorianska melodier, samtliga från antingen 1937 års psalmbok eller något av psalmbokstilläggen 1976 och 1982. Inga nya gregorianska melodier tillkom alltså; bland dem som försvann var julsekvensen ”Laetabundus”.

I de tre tillägg till 1986 års psalmbok som hittills utkommit,³⁰ är gregorianiken representerad endast av fyra psalmodierade psaltarpsalmer med antifoner i *Psalmer i 90-talet* (1994). Av de fyra antifonerna är en nykomponerad; denna psaltarpsalm ingår även i *Psalmer i 2000-talet*.³¹ I det s.k. Verbumtillägget (i *Den svenska psalmboken med tillägg*, 2002) ingår inga gregorianska melodier.

År 2010 utkom, på initiativ av kyrkomötet, *Gudstjänstsång. Ny mässmusik för Svenska kyrkan*, med huvudsakligen nykomponerad mässmusik. I den drygt 200-sidiga volymen ingår även några äldre melodier från utländska traditioner, dock ingen med gregorianskt eller liknande ursprung. I ett inledande kapitel, ”Om materialet”, anges olika inspirationskällor för mässkompositionerna. Här nämns bl.a. visan, afroamerikansk musik och anglikansk tradition, men inte gregoriansk sång.³² Att gregorianska melodier saknas ligger i sakens natur, eftersom kyrkomötets beställning avsåg att få fram alternativ till mässmusiken i kyrkohandboken, där ju melodier med gregorianskt ursprung dominerar.

---

30 Tilläggen till 1986 års psalmbok har, till skillnad från *Psalmer och visor 76* och *Psalmer och visor 82*, inofficiell karaktär, då de inte behandlats i kyrkomötet.

31 Den senare delen (nr 917–966) i *Psalmer i 2000-talet* utgörs av ett urval från *Psalmer i 90-talet*. Om detta urval, se Karlsson 2011, s. 194.

32 Johan-Magnus Sjöbergs (f. 1953) tonsättning av prefationen i mässkompositionen ”Nära heliga” (med nydiktade texter), s. 91 i *Gudstjänstsång*, visar dock tydlig gregoriansk inspiration och ansluter även notationsmässigt till nutida transkriberingspraxis för gregoriansk sång (inga taktstreck, genomgående skaftlösa fyllda nothuvuden).

Tidegården

Under 1800-talets sista decennier väcktes ett intresse för att återuppliva tidegården som särpräglad gudstjänstform vid sidan av huvudgudstjänsten i dess olika varianter. Inspirationen kom i första skedet främst från förnyelsen av tidebönen på tyskt lutherskt område.³³ En ledande kraft var Strängnäs-biskopen Uddo Lechard Ullman (1837–1930), som också var den som, tillsammans med kyrkomusikern John Morén (1854–1932), 1914 utgav ett tvåbandigt, omfångsrikt *Förslag till Vesperale för Svenska kyrkan*. I vesperalets musikaliskt rika ordningar för matutin och vesper fanns dock mycket litet gregorianskt material. Det var först tio år senare som tidegårdsrenässansen kom att förenas med restaurerad gregoriansk sång. Detta skedde i det första häftet av *Evangelisk tidegård*, utgivet av prästerna Arthur Adell (1894–1962) och Knut Peters (1894–1950), som innehöll en ordning, med musik, för vardera laudes, vesper och completorium.³⁴

Samtidigt med Adells och Peters egeninitierade restaurering av den svenska tidebönstraditionen pågick på kyrkomötets uppdrag ett kommittéarbete som resulterade i ett *Vesperale* och ett tillhörande *Psalterium* i en separat volym, båda utgivna 1925.³⁵ Även dessa utgåvor, i synnerhet *Psalterium*, måste ses som pionjärarybeten; för första gången i modern tid dominerar gregorianiken i ett av kyrkomötet godkänt gudstjänstmaterial för Svenska kyrkan. I förordet till *Vesperale* framhålls att man eftersträvat en anslutning till ”de historiska formerna för matutin, vesper och completorium med dithörande musik”.³⁶ Förutom responsorier, ett par hymner (rytmiserade i tretakt) och *Te Deum* (i matutinen) finns här psalmodierade psaltarpsalmer och nytestamentliga cantica; av de senare är endast *Nunc dimittis* försett med antifon (sjungen som växelsång mellan präst och församling). Det gregorianska melodistoffet blandas med svenska psalmer och

---

33 Bexell 1987, s. 249.

34 Adells och Peters arbete fortsatte under 1930- och 40-talen med nya häften av *Evangelisk tidegård*. Se Holte 1991, s. 10.

35 Att dessa båda arbeten, med åtminstone delvis samma målsättning, pågick samtidigt är påfallande, och det är oklart huruvida några kontakter förekom mellan Adell/Peters och ledamöterna i kommittén.

36 *Vesperale för Svenska kyrkan*, s. [3].

en del nyare material. Alla sjungna partier är försedda med orgelackompanjemang, som dock enligt förordet till psalteriet ”oftast torde kunna helt undvaras”.³⁷ Antifoner till psaltarpsalmerna finns i en särskild avdelning, tillsammans med förslag till deras användning i anslutning till psalmerna.

1945 utkom *Den svenska mässboken II* med musik till morgon- och kvällsgudstjänster i en tidegårdsbaserad form. Denna bok, som trots namnet inte innehåller någon musik för mässan, kan ses som arvtagare till 1925 års *Vesperale* och *Psalterium*, men innehåller nu så gott som enbart gregorianskt melodimaterial – det enda undantaget är den växelsång som än i dag ingår i ordningen för julotta. Benämningarna matutin och vesper har nu ersatts av ”Morgonbön, högtidligare form” respektive ”Aftonbön, högtidligare form”. Till skillnad från i det tidigare psalteriet har nu varje ”psaltarställe”³⁸ en egen antifon, vars text oftast utgör psaltarställets första vers. En principiellt viktig nyhet var att antifoner och psalmodier till Benedictus och Magnificat fanns för varje dag i veckan; därmed fanns nu ett officiellt material för dagligt bruk i sjungen tidegård.

Den rytmisering av vissa melodier (inledningsversiklar och några antifoner) som fanns i 1925 års *Vesperale* (men inte i psalteriet) är nu ersatt med genomgående åttondelsnotering. Endast de ”ordinarie” åtta psalmtonerna används; tonus peregrinus har uteslutits. Voly-men innehåller föredragsanvisningar liknande dem till introitus i *Den svenska mässboken I*: ”Sångföredraget skall vara *legato* och rörelsen i psalmodien rask och mjuk.” Här finns dock även anvisningar för rytmiken (ordaccentuering) och dynamiken vid psalmodieringen: ”ett (icke överdrivet) crescendo” vid initium motsvaras av ”ett lätt ritardando i förening med diminuendo” vid versradens slut.³⁹

Efter *Den svenska mässboken II* upphörde arbetet med tideböns-gudstjänster i Svenska kyrkans officiella sammanhang.⁴⁰ Adell och Peters

---

37 *Psalterium eller Psaltaren i urval*, s. [5].

38 Till skillnad från i 1925 års psalterium är det i *Den svenska mässboken II* mindre vanligt att psaltarpsalmer återges i sin helhet – i stället är uteslutningar av verser och uppdelningar av psaltarpsalmer vanliga.

39 *Den svenska mässboken II*, s. [6].

40 Tidegårdsgudstjänster ingick inte i uppdraget för 1968 års kyrkohandboks-

arbetade dock vidare. En viktig milstolpe blev *Det svenska antifonalet I: Antifonale till veckans tideböner* (1949) med musik till laudes, sext, vesper och completorium för varje veckodag samt för söndagarna dessutom matutin, prim, ters och non, alltså ett avsevärt rikare melodimaterial än i *Den svenska mässboken II*.⁴¹ Antifonalet följdes tio år senare av det mycket omfattande *Det svenska antifonalet II: Antifonale till kyrkoårets tideböner* med melodier till första och andra vespern, matutin, laudes och completorium för kyrkoårets samtliga högtidsdagar samt särskilda minnesdagar och tillfällen.

Laurentius Petri-sällskapet, som efter Arthur Adells död 1962 hade övertagit arbetet med förnyelse av tidegårdsutgåvorna, utgav under 1970-talet en ny upplaga av delar av antifonalet i form av tre häften med melodier till veckans tideböner: *Veckans completorier* (1973), *Veckans middagsböner* (1974) och *Veckans laudes* (1975), samtliga med Ragnar Holte (f. 1927) som huvudredaktör.⁴² Skillnader i förhållande till Adells och Peters utgåvor är bl.a. att notbilden – liksom i kyrkohandboks-kommitténs utgåvor från och med 1971 års introitushäfte⁴³ – kompletterats med vissa specialtecken, däribland neumtecknet quilisma, att psaltarpsalmerna försetts med responsoriala alternativ i syfte att underlätta användningen för ovana deltagare, och att varje volym innehåller förklaringar av termer och tecken samt anvisningar för utförandet.

Ett par tidegårdsutgåvor från 1970-talet med gregorianskt melodimaterial återspeglar två slag av lokal gudstjänstpraxis. *Laudes och vesprar* (1972), utgiven av domkyrkoorganisten Rudolf Löfgren (1929–2008), baseras delvis på de regelbundna vespergudstjänster som hade utvecklats i Uppsala domkyrka, med ”rikare liturgisk ut-

---

kommitté.

41 Detta antifonale hade föregåtts av flera mindre antifonaleutgåvor (*Det svenska antifonalet*, I, s. 227).

42 *Det svenska antifonalet*, IA–C. Ordningarna och texterna i dessa utgåvor är hämtade från *Den svenska tidegården* (1971), med ordningar för såväl veckans som kyrkoårets tideböner (dock enbart text). Även denna volym utgavs av Laurentius Petri-sällskapet.

43 *Material för försöksverksamheten. 6: Gammalkyrkliga introitus*. Verbum 1971.

formning och med församlingens aktivisering i centrum.”⁴⁴ Från en helt annan liturgisk miljö kom *Vadstenanunnornas veckoritual, Completorium* (1974), en till det yttre enkel volym med ett rikt musikaliskt material, till stor del baserat på svensk medeltidstradition (Petrus av Skänninge), adapterat till svenska språket av Niklas (Nicolaas) de Goede (d. 1982).⁴⁵

1990-talet var, liksom 20-, 40- och 70-talen, en period av livaktig tidegårdsförnyelse i Sverige. 1990 utkom den första katolska tidegården på svenska, *Kyrkans dagliga bön I–II*, vilken 1993 följdes av musikutgåvan *Melodier till Kyrkans dagliga bön* i fyra band. Baserad på *Kyrkans dagliga bön* kom 1995 en ekumenisk tidegårdsutgåva, *Tidegården, Kyrkans dagliga bön*, och samma år *Musik till Tidegården, Kyrkans dagliga bön*. Den sistnämnda volymen innehåller ”ett urval melodier till de delar av *Tidegården, kyrkans dagliga bön* som kan antas bli mest sjungna”,⁴⁶ dvs. veckans completorier samt söndagens första och andra vesper, vidare vesprar och completorier för Jul, Fastan, Påsk och Pingst samt vesprar för Maria- och helgondag.⁴⁷

Samma år (1995) utkom även den första volymen i en ny version av *Den svenska tidegården*. Till skillnad från tidigare har här musiken integrerats från början. Den första volymen *Den svenska tidegården, Completorium* innehåller completorier för såväl veckodagarna som kyrkoåret. Denna volym följdes 1996 av en motsvarande, *Den svenska tidegården, Laudes och vesper*. Redan några år senare skedde en återgång till separata text- och melodiutgåvor. År 2000 utkom en ny fullständig textutgåva av *Den svenska tidegården*, anpassad till den nya bibelöversättningen. Den följdes 2002 av *Den svenska tidegården, Melodiutgåva* i två band, *Laudes och vesper* samt *Completorium och middagsbön*.⁴⁸

---

44 *Laudes och vesper*, s. 5. Boken innehåller, vid sidan av det enstämmiga gregorianska materialet, även psaltarpsalmer i anglikansk tradition och några flerstämmiga körsatser från 1500-talet.

45 För en närmare beskrivning och analys av de Goedes adapteringsmetod, se Strinnholm Lagergren 2009, s. 163–180.

46 Ekenberg 1995b, s. [7].

47 I förordet hänvisas till melodimaterialet i *Melodier till Kyrkans dagliga bön*, som anges vara användbart även till *Tidegården, Kyrkans dagliga bön* (Ekenberg 1995b, s. [7]).

48 2002 års musikutgåvor tillhandahölls från början av förlaget Verbum enligt

Sedan 1995 finns alltså två omfattande tidegårdsutgåvor med musik, båda med koppling till Svenska kyrkan. Även om visst samarbete förekom beträffande textversionerna inför 1995 års utgåvor,⁴⁹ så återspeglar de samtidigt vitt skilda synsätt då det gäller förhållandet mellan gregoriansk melodik och svensk text. Laurentius Petri-sällskapets utgåvor håller i princip fast vid den grundsyn som kommer till uttryck i traditionen från Adell och Peters och som skulle kunna sammanfattas: det är möjligt att i det gregorianska material som traditionellt brukas i tidegården finna melodier som kan adapteras till bruk med svensk text, utan att väsentliga värden går förlorade. *Musik till Tidegården. Kyrkans dagliga bön* företräder en annan linje, där nykomposition med bibehållande av den gregorianska sångens speciella egenskaper anses nödvändig i många fall, eftersom många, i synnerhet de rikare, av de gregorianska melodiformerna är så intimt förknippade med det latinska språket. Den valda linjen uttrycks i förordet: ”Musiken anknyter praktiskt taget genomgående till gregoriansk tradition”, där nyckelordet ”anknyter” markerar en friare hållning till det ursprungliga melodimaterialet.⁵⁰

Tendenser

I ett drygt hundraårigt perspektiv kan man observera olika konjunkturen för den gregorianska sången i Sverige. Anders Ekenberg beskriver engagemanget under 1960-talet (och en tid framåt) som ”ganska svalt”, men på 1990-talet finner han att det har ”ökat markant”.⁵¹ Hur är det då i dag, 2012? Positiva tecken saknas inte. Varje år reser svenska präster, kyrkomusiker och korister till Solesmes för att hämta inspiration.⁵² Engagemanget för tidegården som böneform har breddats

---

principen ”print on demand”. När detta skrivs (april 2012) är utgåvorna inte tillgängliga. Wessmans musikförlag, som övertagit ansvaret för utgivningen, kommer att göra dem tillgängliga via Internet så att önskat material kan beställas fram och skrivas ut på den egna skrivaren (e-postmeddelande från Ragnar Holte 2012-03-08).

49 Holte 1995, s. 78

50 Ekenberg 1995b, s. [7].

51 Ekenberg 1998, s. 7.

52 Se t.ex. Stenman 2011. Göransson 1994, s. 111 nämner klostren i Solesmes

och griper över konfessionella gränser, något som innebär en ökad potential för bruk av gregorianikens sångformer. Ett tecken i tiden är att *Tidegården. Kyrkans dagliga bön* sedan januari 2012 föreligger i form av en s.k. app.⁵³ Intresset för gregoriansk sång utanför liturgins ram tycks alltsedan 1990-talet vara fortsatt stort: bland de många CD-utgåvorna med gregoriansk sång från senare år finns några som visar upp goda försäljningssiffror, och antalet specialiserade gregorianska vokalsembler tycks öka i både antal och kvalitet. Däremot pekar tendenser i de senaste psalmbokstilläggen (se ovan) och i förnyelsen av Svenska kyrkans mässmusik i annan riktning.

Mässan

Som Sören Bolander (1995, s. 51) har visat, har mer än hälften av melodimaterialet i Svenska kyrkans nuvarande kyrkohandbok gregorianskt ursprung. Jämfört med 1942 års mässbok, som ovan har kallats ett ”genombrott” för gregorianiken, är detta en ökning både proportionellt och, i synnerhet, i absoluta tal. Samtidigt har på senare år nykomponerade alternativ till handbokens mässmusik blivit allt vanligare; en utgåva som vunnit stor spridning är den s.k. Döderhultsmässan.⁵⁴ Det förekommer även att församlingar använder mässmusik som komponerats av den egna kyrkomusikern. Vissa församlingar tillämpar hemmagjorda ”serier”, t.ex. så att nykomponerat material används vid vissa kyrkoårstider och handbokens melodier

---

och Beuron som ”gregorianikens högborgar”, dit kyrkomusiker och musikforskare började söka sig under åren efter andra världskriget.

⁵³ Appen, med Gabriel Fjellander som upphovsman, finns för iPad, iPod-Touch, iPhone och Android (se <http://ekumeniskakommuniteten.se/aktuellt/2012/01/26/antligen-en-app-med-tidegarden/> [2012-04-21]).

⁵⁴ *Gloria. Musik vid temamässa* (Samuelsson et al. 1998) innehåller satser för församling, kör och instrument med alternativ musik till Svenska kyrkans mässa. Initiativet kom från Döderhults församling, där musiken använts i liturgin, och delvis även arrangerats/komponerats; volymens baksidestext talar om ”Döderhultsmaterialet” och tre av de fyra redaktörerna var vid tiden för utgivningen anställda i Döderhults församling. I den inledande texten (Norrgård 1998) framhålls samlingens karaktär av ”inkluderande” alternativ till kyrkohandbokens gregorianikdominerade mässmusik; även om gregoriansk sång ”av många i Svenska kyrkan fortfarande betraktas som en självklarhet” så är den inte ”lämp- lig gudstjänstmusik i alla sammanhang.”

vid andra. En stor mängd nykomponerad mässmusik finns också i det ovan berörda häftet *Gudstjänstsång*. I ljuset av dessa tendenser kan frågan ställas om den traditionella hybridformen för i synnerhet mässordinariets sång, där gregorianska melodier, ofta förändrade, sjungs till mer eller mindre dur/moll-präglad ackompanjemang, också är framtidens ”melodi”.

En detalj av särskilt intresse i mässans musik är psaltarpsalmen. I 1976 års alternativa gudstjänstordning infördes, i anslutning till Andra Vatikankonciliet, en gammaltestamentlig läsning som första läsning. Mellan denna och epistelläsningen föreslogs en psaltarpsalm med församlingsomkväde kunna sjungas. Ett problem med att realisera denna möjlighet var att lämpligt musikaliskt material saknades.⁵⁵ I *Psalmer och Visor 82*, infördes psaltarpsalmer med församlingsomkväde. Det rörde sig här om genomkomponerade tonsättningar, utan någon likhet med reciterande gregoriansk sång. De var också tämligen fåtaliga, och det fanns alltså fortfarande en kännbar brist, som till viss del fylldes genom Ragnar Holtes enstämmiga gregorianska *35 psaltarsånger* (1983). I 1986 års kyrkohandbok finns en anvisning om en psaltarpsalm som möjlighet efter den första läsningen, nu, till skillnad från 1976, dock först som andrahandsalternativ efter psalmsång. I 2003 års evangeliebok förstärktes Psaltarens ställning i huvudgudstjänsten genom att varje firningsdag fick sin egen psaltarpsalm. Det nya psaltarinslaget i evangelieboken inbjöd till växelläsning men inte självklart till sång. Förutsättningarna för sjungen psaltarpsalm ändrades dock radikalt 2004, då *Jubel och sång*, en ambitiös musikutgåva i två volymer med flera tonsättningar till varje firningsdags psaltarpsalm, utkom på Verbum. För varje psaltarpsalm finns en enstämmig komposition, i de flesta fall gregoriansk eller gregorianikanknuten, men utgåvan innehåller också flerstämmig psalmodiering, bl.a. enligt anglikansk tradition, genomkomponerade tonsättningar och även bi-

---

55 Ett material som fanns, men som var avsett för användning på annan plats i gudstjänsten, var de nykomponerade introitus med församlingsomkväde som, vid sidan av de gregorianska introitus, ingick i volym 3, *Introitus*, i *Gudstjänstordning för Svenska kyrkan 1976*. I kommentaren till gudstjänstordningen hänvisas till dessa men även till Anders Ekenbergs (f. 1946) volym med tonsatta psaltarpsalmer, *Ge mig svar* från 1971: Göransson 1976, s. 120.

belvisor till enstaka psaltarverser. Därmed hävdades bristen på liturgiskt användbara tonsättningar av psaltarpsalmer.

Om förutsättningar alltså finns för ökat bruk av sjungna psaltarpсалmer – även gregorianska – i huvudgudstjänsten, så är tendensen en helt annan då det gäller gammalkyrkliga introitus – och introitus över huvud taget; dess ställning som liturgiskt moment tycks bli allt svagare. Det rika materialet av gregorianska introitus i nuvarande kyrkohandbok borde dock kunna komma till användning som körsång på annan plats i gudstjänsten.⁵⁶

Tidegården

Bruket av tidegården har i Sverige traditionellt varit begränsat till Katolska kyrkan och delar av Svenska kyrkan. Sedan mitten av 90-talet har dock något av ett ekumeniskt genombrott ägt rum. Början gjordes med *Tidegården, Kyrkans dagliga bön* från 1995, där förordet under-tecknats gemensamt av Katolska kyrkans biskop, Svenska kyrkans ärkebiskop och dåvarande Svenska Missionsförbundets missionsföreståndare. Redan året därpå utgav pingstpastorn Peter Halldorf (f. 1955) tillsammans med prästen och bokförläggaren Per Åkerlund (f. 1949) *Tidegård, Dagliga böner ur Bibeln* med förenklade ordningar för laudes, middagsbön, vesper och completorium, dock utan musik.⁵⁷ År 2004 utkom på det frikyrkliga förlaget Libris *Tidebönsboken* av baptistpastorn Hans Johansson (1950–2008), en mycket omfattande tidegårdsbok med ordningar för laudes, sext, vesper och completorium under fyra veckor, samt inkluderande en musikbilaga. Följande år publicerades ännu en tidegårdsbok i ekumenisk anda, om än med huvudsaklig förankring i Svenska kyrkan, *Pilgrimens tidegård* (red. Tomas Wettermark), där musiken hämtats från *Tidegården, Kyrkans dagliga bön*.⁵⁸

Vilken betydelse kan denna intressanta utveckling ha för den gre-

---

⁵⁶ Det torde vara lämpligt att i en framtida utgåva anpassa notskriften till numera gängse sätt att notera transkriberade gregorianska melodier (bl.a. att använda fyllda, skaftlösa nothuvuden).

⁵⁷ En andra upplaga av *Tidegård: dagliga böner ur Bibeln* utkom 2007.

⁵⁸ En andra upplaga av *Pilgrimens tidegård* utkom 2010.

gorianska sången? Tidegård förutsätter som bekant inte sådan sång, eller ens sång över huvud taget. Läst, eller huvudsakligen läst, tidebön torde vara väl så vanlig som sjungen, och en alltigenom gregoriansk tidegård är sällsynt utanför kommunal- och kyrkomiljöerna. Dessutom finns många andra former för sång av Psaltaren – ”stommen i alla tideböner”.⁵⁹ Sören Bolander (1996) listar åtta sätt att sjunga psaltarpsalmer, där den gregorianska traditionen endast är ett – om än placerad först.⁶⁰

Trots frekvensen av läst tidebön och de många olika musikaliska möjligheterna är det rimligt att se möjligheter till ökat bruk av gregoriansk sång i delar av tidebönerna. Ett tecken på detta är att gregoriansk sång – eller nykomposition i dess närhet – finns med även i nya, mer ”inofficiella” tidegårdsböcker, som *Tidebönsboken* och *Pilgrimens tidegård*.⁶¹

Inspelningar och ensembler

Inspelningar av gregoriansk sång från kloster har gjorts sedan 1930-talet och ökade kraftigt i antal under 1950-talet, en tendens som med dagens lätthanterliga inspelningsteknik tycks fortsätta.⁶² Pionjären på detta område var klostret i Solesmes, men i dag görs klosterinspelningar även av annan repertoar än den gregorianska. De flesta inspelningar torde ha besökare i klostret som huvudsaklig målgrupp, men några CD-skivor har under de senaste decennierna fått en oväntad popularitet och i ett par fall till och med blivit stora försäljningsframgångar. Det handlar då inte om bearbetningar eller popularisering utan om inspelningar som återspeglar en ”autentisk” daglig sångpraxis. Den hittills största kommersiella framgången var CD:n *Chant* med benediktinmunkarna i Monasterio Santo Do-

---

59 Holte i *Den svenska tidegården, Completorium*, s. 99.

60 Övriga ”sätt att sjunga psalmerna i församlingen” är enligt Bolander: psaltarpsalmer med församlingsomkväde (i *Den svenska psalmboken*), Taizépsalmodi, anglikansk psalmodiering (chant), ortodox psalmodi, psaltarparafraser (i reformatorisk tradition), bibelvisor och körkompositioner: Bolander 1996, s. 83–88.

61 Ett blad med recitationsformler ingår även i (textutgåvan av) *Tidegården, Kyrkans dagliga bön*.

62 Strinnholm Lagergren 2009, s. 116, 316f.

mingo de Silos, som 1994 nådde en tredjeplats på den amerikanska musiktidskriften *Billboards* berömda topplista. Klostret ingår i Solesmes-kongregationen och framförandestilen ansluter till Solesmes. En liknande framgång, med *Billboard*-placering och guld- och platinaskivor i en rad europeiska länder, nåddes 2008 av cisterciensermunkarna i Stift Heiligenkreuz i österrikiska Wienerwald, med debut-CD:n *Chant – Music for Paradise*.

Ett annat tecken på ett ökande intresse för gregoriansk sång utför det kyrkliga sammanhanget är bildandet av fristående⁶³ specialiserade vokalensemblar, ofta på mycket hög konstnärlig nivå och med kontakt med forskningsfronten på området. Ett exempel på en sådan ensemble, med rik konsertverksamhet och CD-produktion, är Schola Hungarica, grundad och tidigare ledd av den ansedde gregorianikforskaren László Dobszay (1935–2011) och Janka Szendrei (f. 1938)⁶⁴; i Sverige kan nämnas Schola Gothia, baserad i Göteborg. Det finns också ett stort antal europeiska ”scholar” av hög kvalitet som är knutna till kyrkor (framför allt katedraler) och därmed står i regelbunden liturgisk tjänst.⁶⁵

Gregoriansk församlingssång?

Dagens kyrkomusiksituation präglas otvetydigt av en tilltagande pluralism. För gregorianikens del innebär detta att den sannolikt kommer att förlora sin dominerande position i Svenska kyrkans mässmusik och måste samexistera och, om man så vill, konkurrera med andra musikformer. Eftersom församlingssång är så grundläggande i den svenskkyrkliga gudstjänsttraditionen, så är funktionsduglighet som församlingssång inte oväsentlig för frågan om den gregorianska sångens framtid. Det är i och för sig ingen brist på gregorianska sångformer som lämpar sig väl för församlingsbruk, framför allt responsoriala former av olika slag samt enklare hymner. Att gregoriansk sång traditionellt inte har varit församlingssång behöver i och för sig inte vara något hinder för att den, åtminstone i viss utsträck-

---

63 I betydelsen ej knutna till någon kyrka eller församling.

64 Se Dobszay 1995.

65 En tysk webbplats, *Gregorianischer Choral*, listar 48 ”gregorianische Scholen”.

ning, kan bli det. Här har kören en central roll. Historien visar flera exempel på att ofta hörda körsånger med tiden blivit församlingens egendom; man kan här tänka på den ovan nämnda introitus ”Sänd ditt ljus och din sanning” och, utanför gregorianskens område, G. J. Voglers (1749–1814) egentligen tämligen svårjungna hymn ”Hosianna” (Sv. ps. 105).

Restaurering kontra funktionalitet

Den nästan totala avsaknaden av gregoriansk sång i församlingsgudstjänsten i flera länder inom den katolska kyrkan efter det andra Vatikanconciliet kan tyckas förvånande, och många har påpekat att denna utveckling strider mot konciliets intentioner. I artikel 116 i Konstitutionen om den heliga liturgin heter det: ”Kyrkan erkänner den gregorianska sången såsom oupplösligen förenad med den romerska liturgin; därför skall den, då allt annat är lika [*ceteris paribus*], inta den främsta platsen i liturgin”, samtidigt som det också framhålls att ”andra slag av kyrkomusik, och då i synnerhet polyfonin, [...] ingalunda [är] uteslutna från liturgins firande, så länge de motsvarar liturgins anda”.⁶⁶ Man kan förmoda att utvecklingen var en reaktion på den latinskspråkiga gregorianska sångens tidigare totala herravälde.⁶⁷ I Svenska kyrkan har situationen varit annorlunda: de gregorianska inslagen i mässan har balanserats av det stora antalet ”vanliga psalmer” (efterhand stilistiskt alltmer varierade), och det finns en flerhundraårig tradition av adaptation till modersmålet. Det är uppenbart att den tilltagande nyproduktionen av mässmusik har lett till en minskad användning av gregorianska ordinariepartier, och denna utveckling kan mycket väl komma att fortsätta. Samtidigt finns

---

66 ”Ecclesia cantum gregorianum agnoscit ut liturgiae romanae proprium: qui ideo in actionibus liturgicis, ceteris paribus, principem locum obtineat. Alia genera Musicae sacrae, praesertim vero polyphonia, in celebrandis divinis Officiis minime excluduntur, dummodo spiritui actionis liturgicae respondeant”, *Concilium Vaticanum II. Constitutio ”Sacrosanctum Concilium”*, § 116 (min översättning). Se även t.ex. *Musiken i liturgin. Ritkongregationens instruktion* Musicam sacram, s. 37, samt Ekenberg 1998, s. 50.

67 Det ökande intresset för gregoriansk sång utanför liturgins ram (se ovan) kan ses som ett slags försök att kompensera avsaknaden av detta slags sång i gudstjänsten.

uppenbarligen ett intresse för musikaliskt sammanhållen mässmusik, och här kan det finnas utrymme även för gregorianskanknutna alternativ. Risken för att den gregorianska sången helt "försvinner" från Svenska kyrkans huvudgudstjänst borde därför vara liten, samtidigt som det ökande bruket av tidebön i olika former är ett positivt tecken, även för den gregorianska sångens vidkommande.

Det mycket omfattande arbete för gregoriansk sång i mässa och tidegård som sedan 1897 har gjorts i officiella kommittéer, gudstjänstgemenskaper och kommuniteter, liksom av enskilda eldsjälar, har haft att balansera två intressen: det restaurativa och det funktionella. I dag är det tydligt att funktionella överväganden alltmer står i fokus. En av anledningarna kan vara att idén om en enhetlig "urform" för gregoriansk sång har övergetts av forskarna; i stället betonas mångfald och förändring.⁶⁸ Utifrån det nuvarande läget, när gregoriansk sång inte är självklar, blir det viktigaste inte att restaurera melodiformer och uppförandep Praxis utan att utforma en liturgisk sång som förklarar den gregorianska sångens egenart och omistliga kvaliteter med brukbarhet i nutida gudstjänst. Här blir frågan om sångspråk central. Det råder delade meningar om hur stora problemen med adaptering av gregoriansk sång till svenska språket är; att de finns är dock alla överens om.⁶⁹ Den gregorianska sången borde i större utsträckning än nu kunna stå som modell för nyskapande av liturgisk musik med olika grader av närhet till "originalet". Men för att den ska kunna vara förebildlig måste den också själv fortleva och brukas. Här finns utrymme för fortsatt adaptering till svenskan enligt den inhemska tidegårdstraditionen, men kanske också för originalspråket latin.⁷⁰ Att latinet även i dag kan fungera som liturgiskt sångspråk visar Tai-zétraditionen, och man kan notera att det grekiska "Kyrie eleison" allt oftare finns med i nykomponerad mässmusik.⁷¹

"Och dock vänder man ständigt åter till dessa gammalkyrkliga

---

68 Se t.ex. Dobszay 1995, s. 113f., och Servatius 1997, s. 22.

69 Ekenberg 1995a, s. 37f; Holte 1995, s. 81f.

70 Sång på latin i den svenska mässan förespråkas av Bolander 1995, s. 73.

71 Så i åtta av de 16 mässordinarierna i *Gudstjänst-sång. Ny mässmusik för Svenska kyrkan*.

melodier”, konstaterar Otto Olsson i förordet till sina *Gregorianska melodier*.⁷² Även om vi just nu ser ett minskande bruk av gregorianik, åtminstone i mässan, så kan pendeln mycket väl svänga, som den flera gånger har gjort under 1900-talet. Om en ”re-gregorianisering” i katolska kloster berättar musikkforskaren Karin Strinnholm Lagergren (f. 1971) i sin avhandling,⁷³ och i *Grove Music Online* förutspås en ny restaurering av gregorianiken, rentav ett nytt Vatikankoncilium, omkring år 2025.⁷⁴ Kanske kan vi om några år vänta oss en liknande vändning även i svenskt gudstjänstliv.

Summary

Gregorian Chant in Swedish Liturgy. Historical and Present-Day Perspectives

The article deals with the presence of Gregorian chant in the liturgy in Sweden, particularly the Church of Sweden. An emphasis is laid on Gregorian melodies as they appear in missals, hymn books and other publications, from around 1900 to the present day.

The volume, *Music to the Swedish Mass* of 1897, comprises an unprecedented wealth of music for the liturgy, largely drawing on early sources. Medieval melodies are included, though adapted to modern metre. At about the same time, the composer Oscar Byström presented the result of his research into vernacular medieval musical sources in three volumes of music (1899–1903). In the official hymnal of 1921, *Te Deum* and *Dies irae* were included, with Latin and Swedish texts, and in the hymnal of 1937/1939, some plainsong melodies, now without the previous ‘modernized’ metres and rhythms, were included in an appendix. A breakthrough for plainsong came with the 1942 *Music to the Mass*, in which the bulk of the melodies for the Ordinary (to be sung by the congregation) were plainsong-based, and, in addition, a number of Gregorian Introsits for the ecclesiastical year were intro-

---

72 Olsson 1911, s. [2].

73 Strinnholm Lagergren 2009, s. 324–338 använder uttrycket ”re-gregorianiseringsprocesser” om en aktuell utvecklingstendens inom de katolska klostren.

74 Levy et al. [2012-01-15].

duced. In 1968, a workgroup within the liturgical committee of the Church of Sweden published a supplement to the *Music to the Mass*, where the melodies of the Ordinary appear in a form closer to the original, and in the same year, an official committee appointed by the General Synod was entrusted with the task of revising the liturgy and its music. In the optional service order published in 1976, there was a strong presence of plainsong material; the number of Introit melodies was considerably expanded, and the notation now included some neume signs. The official service order of 1986, still in use, does not differ much from the 1976 service order as regards the plainsong-based material.

In 1976, and in 1982, supplements to the 1937/1939 hymnal were published, with a number of 'new' Gregorian melodies, especially in the first volume, including several sequences and hymns. When the present official hymnal was approved in 1986, the total number of Gregorian melodies was reduced from 17 to 11, and in the three supplements that have followed, plainsong material is scarce.

The new interest in liturgies based on the Divine Office in the Church of Sweden around 1900 was probably due to German influence. The 1914 *Vesperale for the Church of Sweden*, had an emphasis on musically rich, solemn Vespers services, and did not contain much plainsong material. In the mid 1920s, the situation changed radically. A new official *Vesperale* with a *Psalterium* as a companion volume with a large number of psalmodies and antiphons in all church modes, was published in 1925. Already in 1924, *Evangelical Office*, the first volume of what was later to be known as the Swedish Divine Office, was published by the pastors Arthur Adell and Knut Peters, who were to continue their untiring work with publishing texts and music (invariably plainsong-based) for the Office for several decades, culminating with the two volumes of the *Swedish Antiphonary* (1949; 1959), containing the complete music to the Offices for the week, and for the ecclesiastical year. The last official publication for the Office (including exclusively service orders for morning and evening prayers in 'solemn form') came in 1945.

In the 1970s, when the responsibility for the *Swedish Divine Office*

had been taken over by the Laurentius Petri Society (LPS), a new edition of the *Swedish Antiphonary* was published as separate volumes for the individual prayer services. The 1990s was a period of increased interest in the Office, which went together with intense publishing activities. In 1990, the first Swedish Catholic book for the Divine Office was published (with melodies in a separate volume of 1993), and in 1995, an ecumenical version of this book, with a companion music volume, appeared. In the same year, another edition of the *Swedish Divine Office*, with the music integrated, was published by the LPS. These editions reflect different views on how to deal with the adaption of the songs to the Swedish language: the LPS regards it as possible to keep the original form of the plainsong melodies to a great extent, whereas the Catholic Church in Sweden sees the adaption as more problematic, finding it necessary to apply re-composition in plainsong style.

In the final part of the article, some current tendencies are discussed. The use of other music for the Mass than that provided in the official Service Order has increased in recent years, which inevitably causes a decline in the use of plainsong for the Ordinary; a recently published volume of music for the Mass contains no plainsong or plainsong-related material. Introits, Gregorian or otherwise, are seldom used nowadays; on the other hand, psalms and antiphons to be sung after the first of the three Scripture lessons in the Mass are now available for the entire ecclesiastical year. The Office presents a more positive picture; the ecumenical interest, extending to the free churches, has led to several publications, most of which include plainsong-related music. Another trend pointing to a renewed interest in plainsong is the wealth of CD recordings (some of which have enjoyed considerable commercial success) and the growth of specialized vocal ensembles, performing within and outside the liturgy.

Finally, the author discusses the possible future of plainsong in Sweden. Because of the strong tradition of congregational singing, the survival of plainsong in the liturgy will require the participation of the congregation. Careful consideration must be given to the issue of adaption to Swedish, and it may even be possible sometimes to sing

in Latin, as in the Taizé tradition. The present decline in the use of plainsong in the Mass may well be reversed, say, a decade from now, as has happened several times before.

Källor och litteratur

- 71 psalmer och visor, *Försökshäfte utgivet av 1969 års psalmskommitté*, 1971. Stockholm.
- Bexell, Oloph, 1987, *Liturgiins teologi hos U. L. Ullman*. Diss. Stockholm.
- Bohlin, Folke, 1995, "Gregorianik i Sverige genom tiderna". *Gregorianik. Svenskt Gudstjänstliv* 70 (Tro & tanke 1995:4), s. 33-47.
- Bolander, Sören, 1995, "Gregorianiken i mässan" *Gregorianik. Svenskt Gudstjänstliv* 70 (Tro & tanke 1995:4), s. 49-76.
- Bolander, Sören, 1996, "Olika sätt att sjunga Psaltaren". *Psaltarens tolkning och funktion. Svenskt Gudstjänstliv* 71 (Tro & tanke 1996:3), s. 67-97.
- Byström, O[scar], 1899, *Sekvenser, antifoner och hymner. Ur medeltidens kyrkosång i Sverige*. Stockholm.
- Byström, O[scar], 1900, *Ur medeltidens kyrkosång i Sverige. Sekvenser, antifoner och hymner*. Stockholm.
- Byström, O[scar], 1903, *Ur medeltidens kyrkosång i Sverige, Norge och Finland. Sekvenser, antifoner, hymner, psalmer och andliga visor*. Stockholm.
- Concilium Vaticanum II, Constitutio "Sacrosanctum Concilium"* (1963). Tillgänglig: http://www.documentacatholicaomnia.eu/04z/z_1963-12-04_Concilium_Vaticanum_II_Constitutio_'Sacrosantum_Concilium'_LT.doc.html [2012-04-21].
- Den svenska koralboken. Av Konungen godkänd 1921 jämte text*, 1926. Stockholm.
- Den svenska kyrkohandboken, Musik. Körutgåva*, 1990. Stockholm.
- Den svenska kyrkohandboken, Musik. Orgelutgåva*, 1987. Stockholm.
- Den svenska mässboken, I: Musiken till högmässan jämte brudmässan och begravningsmässan*, 1942. Stockholm.
- Den svenska mässboken, II: Musiken till julotta, morgon- och aftonbön, passionsgudstjänst*, [1945]. Stockholm.
- Den svenska psalmboken. Av Konungen gillad och stadfäst år 1937*, 1937. Stockholm.
- Den svenska psalmboken. Antagen av 1986 års kyrkomöte*, 1986. Stockholm.
- Den svenska psalmboken med tillägg*, 2002. Stockholm.
- Den svenska tidegården, Completorium. Kyrkans aftonbön för veckodagarna och för kyrkoåret, med melodier*, red. Ragnar Holte, 1995. Stockholm.
- Den svenska tidegården, Middagsbön för veckodagarna och för kyrkoåret, med melodier*, red. Ragnar Holte, 1997. Stockholm.
- Den svenska tidegården, Morgon- och aftonsång. Laudes och vesper för veckodagarna och för kyrkoåret, med melodier*, red. Ragnar Holte, 1996. Stockholm.
- Den svenska tidegården. Stycken ur Psaltaren jämte lovsånger och böner ordnade för dagliga bönetimmar*, 6. överarb. o. utv. uppl., 1971. Lund.

- Det svenska antifonalet*, I: *Antifonale till veckans tideböner*, 1949. Lund.
- Det svenska antifonalet*, II: *Antifonale till kyrkoårets tideböner*, 1959. Lund.
- Det svenska antifonalet*, IA: *Veckans completorier*. 4. rev. och utök. uppl., 1973. Lund.
- Det svenska antifonalet*, IB: *Veckans middagsböner*, 4. rev. och utök. uppl., 1974. Lund.
- Det svenska antifonalet*, IC: *Veckans laudes*. 4. rev. uppl., 1975. Lund.
- Dobszay, László, 1995, "Gregoriansk uppförandepraxis: några problem, några lösningar". *Gregorianik. Svenskt Gudstjänstliv* 70 (Tro & tanke 1995:4), s. 109–126.
- Ekenberg, Anders, 1995a, "Den gregorianska sången". *Gregorianik. Svenskt Gudstjänstliv* 70 (Tro & tanke 1995:4), s. 9–32.
- Ekenberg, Anders, 1995b, "Förord", i *Musik till Tidegården, Kyrkans dagliga bön*. Lördagens och söndagens vesper, veckans completorier samt vesper och completorium för kyrkoåret, s. [7]. Lund.
- Ekenberg, Anders, 1998, *Den gregorianska sången. Teori – historia – praxis*. Stockholm. *Gregorianischer Choral* [Hemsida]. Tillgänglig: <http://www.aiscgre.de/gregorianik/scholen.html> [2012-04-21].
- Gudstjänstordning för Svenska kyrkan. 1976 års alternativ till Den svenska kyrkohandboken*, 1: *Ritual*, 1976. Stockholm.
- Gudstjänstordning för Svenska kyrkan. 1976 års alternativ till Den svenska kyrkohandboken*, 2: *Musik*, 1976. Stockholm.
- Gudstjänstordning för Svenska kyrkan. 1976 års alternativ till Den svenska kyrkohandboken*, 3: *Introitus*, 1976. Stockholm.
- Gudstjänstsång. Ny mässmusik för Svenska kyrkan*, 2010. Stockholm.
- Göransson, Harald, 1976, "8. Musiken". *Den nya gudstjänstordningen för Svenska kyrkan. Kommentarer*, red. Lars Eckerdal, s. 113–134. Stockholm.
- Göransson, Harald, 1994, "4. Koral och mässa". *Musiken i Sverige*, bd 4: *Konstmusik, folkmusik, populärmusik 1920–1990*, red. Leif Jonsson & Hans Åstrand. Stockholm.
- Hedwall, Lennart, 2005, "Den antika sången – Oscar Byström, gregorianiken och den folkliga koralen". *Frispel. Festskrift till Olle Edström*, red. Alf Björnberg, Mona Hallin, Lars Lilliestam & Ola Stockfelt, s. 31–47. Göteborg.
- Holte, Ragnar, 1983, *35 Psaltarsånger*, för Högmässa och andra gudstjänster till 1979 års nyöversättning. Slite.
- Holte, Ragnar, 1991, "Den svenska tidegården". *Tidegårdens tillskyndare. Svenskt Gudstjänstliv* 66 (Tro & tanke 1991:5), s. 7–18.
- Holte, Ragnar, 1995, "Musiken till Den svenska tidegården". *Gregorianik. Svenskt Gudstjänstliv* 70 (Tro & tanke 1995:4), s. 77–107.
- Jubel och sång. Psaltarpalmer för kyrkoåret. Advent–Långfredagen*, red. Karl Göran Ehntorp & Ragnar Håkansson, 2004. Stockholm.
- Jubel och sång. Psaltarpalmer för kyrkoåret. Påsknatten–Domssöndagen*, red. Karl Göran Ehntorp & Ragnar Håkansson, 2004. Stockholm.
- Jullander, Sverker, 1997, *Rich in Nuances – A Performance-Oriented Study of Otto Olsson's Organ Music*. Diss. Göteborg.

- Karlsson, Karin V., 2011, *Psalmer i 2000-talet. Nya psalmer i Svenska kyrkan*. Licentiatuppsats, Inst. för litteratur, idéhistoria och religion, Göteborgs universitet.
- Koralbok för skola och hem i enlighet med den av Konungen år 1939 gillade och stadfästa normalupplagan*, 1964. Stockholm.
- Laudes och vesprar*, red. Rudolf Löfgren, 1972. Lund.
- Levy, Kenneth, et al., "Plainchant", *Grove Music Online* [Elektronisk]. Tillgänglig via *Oxford Music Online*, <http://oxfordmusiconline.com> [2012-01-15].
- Material för försöksverksamheten [i fråga om ordningen för den allmänna gudstjänsten]. 6: Gammalkyrkliga introitus*, 1971. Stockholm.
- Melodier till Kyrkans dagliga bön. 1: Tidegårdens ständigt återkommande melodier samt kommentar och anvisningar*, 1993. Stockholm.
- Missale för Svenska kyrkan*, 1936 [1:a uppl. 1914]. Stockholm.
- Musik till Tidegården, Kyrkans dagliga bön*. Lördagens och söndagens vesper, veckans completorier samt vesper och completorium för kyrkoåret, 1995. Lund.
- Musiken i liturgin. Ritkongregationens instruktion Musicam sacram samt utdrag ur Allmän presentation av det romerska missalet*. Inl. och förslag till tillämpning av Anders Ekenberg. Katolsk dokumentation 13, 1980. Stockholm.
- Musik till Svenska Mässan. Bilaga till svenska kyrkans handbok. Af Kongl. Majt gillad*, 1897. Stockholm.
- Norrgård, Leif, 1998, "Musiken blev till för människorna". U. Samuelsson et al., *Gloria. Musik vid temamässa*, s. [3]-[4]. Stockholm.
- Olsson, Otto, 1911, *Gregorianska melodier i form af orgelstycken*. Stockholm.
- Pilgrimens tidegård*, red. Tomas Wettermark. 2:a uppl., 2010 [2005]. Skellefteå.
- Psalmer i 90-talet*, 1994. Stockholm.
- Psalmer i 2000-talet*, 2006. Stockholm.
- Psalmer och visor. Tillägg till Den svenska psalmboken. Förslag avgivet av 1969 års psalmkommitté*, 1975. Stockholm.
- Psalmer och visor 76. Tillägg till den svenska psalmboken, del 1*, 1976. Stockholm.
- Psalmer och visor 82. Tillägg till den svenska psalmboken, del 2*, 1982. Stockholm.
- Psalterium eller Psaltaren i urval, anordnad för växelsång. Tillägg till Vesperale för Svenska kyrkan*, 1925. Stockholm.
- Ritkongregationens instruktion Musicam sacram samt utdrag ur Allmän presentation av det romerska missalet* (Katolsk dokumentation 13), 1980. Uppsala.
- Samuelsson, Ulf et al., 1998, *Gloria. Musik vid temamässa*. Stockholm.
- Servatius, Viveca, 1997, "Gregoriansk semiologi och rytmfrågan", *Svensk Tidskrift för Musikforskning* 79, nr 2, s. 9-43.
- Stenman, Camilla, 2011, "Svindlande tanke och äkta mässa". *Kyrkokörjournalen* 22, nr 4, s. 14.
- Strinnholm Lagergren, Karin, 2009, *Ordet blev sång. Liturgisk sång i katolska kloster 2005-2007*. Diss. Göteborg.
- Tidebönsboken*, red. Hans Johansson, 2004. Örebro.

- Tidegård. Dagliga böner ur Bibeln*, 2:a uppl., 2007. Skellefteå.
- Tidegården, Kyrkans dagliga bön. Psaltaren och andra bibliska texter samt hymner och böner ur kyrkans tradition för samkristet bruk*, 1995. Stockholm.
- Tillägg till Den svenska mässboken*, 1968. Stockholm.
- Ullman, U[ddo] L[echard] & John Morén, 1914, *Förslag till Vesperale för Svenska Kyrkan, I-II*. Stockholm.
- Vadstenanunnornas veckoritual. Completorium*, 1974. Vadstena.
- Vesperale för Svenska kyrkan*, 1925. Stockholm.